

gang 1568–99, navnlig når de ca. 50 gamle og nye »afbygger« i Jerslev, Ø. Brønderslev og Hallund sogne medregnes.

I de 7 herreder, hvor en sammenligning mellem gård- og bolantal med nogenlunde sikkerhed kan foretages for samtlige sognes vedkommende, gik gårdantallet et par procent tilbage, men bolene godt 6 % frem, et resultat af de mange nyanlæg. Jerslev herred er ikke blandt de 7, men bortset fra det store Hundslund (Dronninglund) sogn, hvor gårde og bol i 1599 anføres under eet, gik de to grupper her henholdsvis 4 og 10 % frem. Overalt må man regne med, at mange gårde med to eller flere beboere med tiden blev delt, selv om det i denne tidlige periode sjældnere kan konstateres end på landmålingens tid og gennem fæstebreve fra o. 1700. Og hvad bolene angår, forøgedes deres tal ved en oprykning af huse eller små afbygger, som det længe faldt naturligt at fritage for tiende; men der sker også en afgang, idet større bolsteder (udvidet ved nyopdyrkning?) senere bliver kaldt gårde. Interessant er den oplysning fra Hov i Hals sogn, at nogle beboere, der ikke pløjer og sår, regnes for bols mænd »for den føye eng, de haffuer at bruge« (s. 66).

Præsteindberetningerne er ikke blot en vigtig, men en lidt besværlig kilde til nordjysk landbrugs- og befolkningsstatistik i det 16. århundrede. Til det mere umiddelbart fornøjelige i udgaven hører de talrige forskellige navneformer, der ofte smager friskt af folkemålet, f. eks. stednavne som Bageswoen (Baggesvogn), Bierby (Bjergby), Lierbeck (Lerbæk), Ranirø (Rannerød), Stiennum (Stenum) m. fl. Man møder ord som »herske« (betegnelse for familie), »sted« i betydningen (et) landbrug og foruden »byg(h)« eller »bøghe« (små) »affbygger« og »ver(e)-steder«. Dialektpræget er også udtrykket »tho lille boliger« og »gaadehuus« skiftende med »gadehuus«. – Det store navnerregister (s. 249–304) er nyttigt, men man savner nogle få kortfattede ordforklaringer.

FRIDLEV SKRUBBELTRANG

HANS LUND: Askov Højskole 1865–1915. København, Gyldendal, 1965. 374 s. Ill. 35 kr. – J. TH. ARNFRED: Askov Højskole i Mands Minde. København, Gyldendal, 1965. 246 s. Ill. 30 kr.

Den grundtvigsk-koldske højskole er et originalt og højtskattet bidrag, Danmark har ydet den almindelige kulturudvikling, men selv om den med held er blevet omplantet til lande i og uden for Norden, har den dog sat sine hidtil skønneste blomster og rigeste frugter i sit hjemland, hvor den nu i over et århundrede har givet en betydelig del af navnlig landbefolkningens ungdom en fornemmelse af sammenhæng i tilværelsen, en samfundsforståelse og et syn på livet, som ikke blot afgørende

har præget landets åndelige klima, men også har påvirket en række rent praktiske samarbejdsformer. For så vidt der kan være tale om et midtpunkt i denne brogede højskoleverden, hvis enkelte skoler bærer et meget personligt præg, må der peges på Askov højskole, der i 1965 kunne fejre sit 100-års jubilæum bl. a. med udsendelse af to bøger: Hans Lunds Askov Højskole 1865-1915 og J. Th. Arnfreds Askov Højskole i Mands Minde.

Hans Lund har kunnet gå til sit arbejde med en skolet historikers forudsætninger, men tillige med et engagement, der må betegnes som ideelt. Han har fra 1917-26 været lærer på Askov, er således dybt fortrolig med Askov højskoles særlige miljø og har derefter som forstander for den højskole, som Askov er oprundet af, haft lejlighed til at se sit emne i den afstand, der giver perspektiv.

Askov højskole har sin oprindelse i den skole, Chr. Flor som en virkeliggørelse af Grundtvigs tanke om en »Borger-Skole« havde fået oprettet i Rødning 1844. Efter nederlaget i 1864 kom den til at ligge lige syd for den nye grænse, og dens tre unge lærere med forstander Ludvig Schrøder i spidsen lejede da et stuehus i Askov – dengang en meget lille og ukendt landsby få kilometer nord for grænsen – for at kunne fortsætte deres højskolegerning i frihed, mens bestyrelsen blev på stedet og fik gang i en pige-højskole, som holdt sig til 1885. Der var dog et bestyrelsesmedlem, der fulgte med, nemlig Flor, som skaffede penge fra nationalliberale kredse og også selv tilskød et betydeligt beløb; indtil sin død i 1875 fungerede han som en slags rådgiver og overbestyrer for Askov, som i 1869 fik det officielle navn: Flors Højskole.

Hans Lunds detaljerede, på en tilbundsgående udnyttelse af det forhåndenværende kildemateriale byggede fremstilling tegner et billede af skolens udvikling fra dens usigelig primitive begyndelse som skole for en helt overvejende lokal elevflokk, til den efter 1870 blev en jysk skole og derefter – i årene efter 1878 – en landsskole med tilgang fra alle egne af landet, samtidig med at den blev toneangivende i højskolens verden. Denne udvikling blev drevet frem af en række faktorer, hvoriblandt skolens fremragende lærerstab må nævnes som en af de vigtigste, men ikke mindre betydningsfuld var dog den særstilling skolen i fortsættelse af Rødningstraditionen næsten fra begyndelsen havde skabt sig ved at indrette nogle undervisningstimer for et »ældre hold«, andetårselever, der havde været på højskole før. Sidst i 70'erne var antallet af andetårselever så stort, at man i overensstemmelse med et udbredt ønske i grundtvigske kredse om at skabe en videregående undervisning på højskolens grund – den kendte tanke om »Skolen i Soer« – turde lade den almindelige vinterskole for karle blive afløst af en udvidet højskole, som forudsatte visse skolekundskaber eller et højskoleophold, og som skulle omfatte to eller flere vinterkursus og eventuelt tillige nogle som-

merkursus. Noget senere (1885) blev denne højskoleform udvidet med en kvindelig afdeling uden at dog den almindelige sommerskole for piger af den grund ophørte.

Bag ved den udvidede højskole, der førte til, at lærerstaben i årene 1878-86 næsten blev fordoblet, bl. a. med så betydelige personligheder som Paul la Cour, Holger Begtrup og Jakob Knudsen, lå den forestilling, at det gjaldt om at skabe et folkeligt modstykke til den akademiske dannelse. Allerede fra 1872 havde skolen uddannet nogle få dansk-amerikanske præster og der havde været planer fremme om en grundtvigsk præsteskole. Man tænkte endvidere på en læreruddannelse og i det hele taget på, »hvordan unge mennesker uden forstyrrelse for en sund, folkelig og kristelig livsudvikling helst må forberedes til studeringer ved universitetet«. Programmet for den udvidede højskole var noget uklart; det skyldtes at den forsigtige Schrøder ønskede at prøve sig frem. Han førtes herved til et andet resultat end det tilsigtede: skolen blev i årenes løb et uddannelsessted, der kun for så vidt adskilte sig fra andre højskoler, som undervisningen var mere oplysende og eleverne mødte med flere forkundskaber.

Afgørende for denne udvikling – som også påvirkedes af den tiltagende politiske spænding og af skolens overordentlig stramme økonomi – var elevernes manglende trang til at bryde vej for nye uddannelsesformer. Gennem en indgående analyse af elevtallene viser Hans Lund, at de første års tilstrømning af egnede elever ebbede ud, idet antallet af elever, der søgte skolen over flere år, aftog kendeligt fra midten af 80'erne, mens der samtidig blev slækket på de krav om forkundskaber, der stilledes til førsteårselever, hvis aldersfordeling tilmed forandredes, så gennemsnitsalderen sank. De udvidede sommerkursus havde kun ringe tilslutning, et tegn på, at eleverne ikke kunne undværes på landet om sommeren. I øvrigt måtte det svække tilgangen til den fri uddannelse, at den rummede farer: eleverne måtte i nogen grad selv tilrettelægge den, og den gav ikke adgang til bestemte stillinger.

Det resultat, der blev nået, var imidlertid ikke til at kimse ad. Skolen evnede at give undervisning på et højt plan, og den spændte socialt over et videre fang end andre højskoler og langt ud over snævert grundtvigske kredse, selv om den endnu kun undtagelsesvis fik berøring med arbejderbefolkningen. Da den havde fundet sit leje som en skoleform ved siden af eksamensskolerne, fulgte der i 90'erne en række rolige arbejdsår samtidig med at dens virksomhed vandt anerkendelse også i højskolefremmede kredse. Opgangslinien fortsatte under Jacob Appel, der var forstander fra 1906, men i en årrække kom skolen dog til at stå fagligt svagere end før århundredskiftet. Det var ikke lykkedes at finde direkte afløsere for de store navne fra Askovs lærerkreds, og Appels tid som minister under Klaus Berntsen betød i denne forbindelse en yderli-

gere svækkelse, selv om han som skolens bestyrer kunne erstattes af sin kone. Ved periodens slutning fandtes der dog allerede i lærerkredsen nogle af de unge medarbejdere, der efter krigen skulle bidrage til skolens fornyede blomstring.

Hans Lunds fremstilling præges af en grundighed og en ædruelighed, der sikrer hans værk en plads i toppen af den endnu sparsomme videnskabelige højskolelitteratur. I overensstemmelse med den kendte udtalelse han fremsatte ved sin tiltrædelse som forstander for Rødding højskole i 1926, giver han i denne bog mindre »tingenes tolkning end tingenes tale«. Fremstillingen er bygget op af utallige småtræk, bygningshistorien får en lige så omhyggelig behandling som elevstatistikken, skolens undervisning behandles lige så indgående som dens økonomi, der omtales ikke blot hvad der bevægede lærerne, men også hvad der rørte sig i elevflokken, og med henblik på det sidste dvæles der ikke kun ved lejlighedsvis åndelig uro, der medtages også træk som de vægge »lådnede af mug og besat med nogle små sorte dyr«, der forfærdede de piger uden for bondestanden, der i 60'erne søgte til højskolen, hvor de for resten heller ikke kunne vænne sig til »at søbe morgenøllebrød af de store fade i fællig med de andre«. Over disse småtræk glemmes ikke de store linier. Skolen sættes i forbindelse med samtiden og det praktiske liv, dens udadvendte virksomhed og det miljø der opstod omkring skolen beskrives, og et særligt afsnit beskæftiger sig med Askovs forhold til Sønderjylland, hvis skæbne blev en undertone i dens arbejde, selv om direkte vejledning i Sønderjyllands historie kun synes at være givet ved enkelte lejligheder. Sønderjydernes islet i elevflokken var for resten, bortset fra det første femår, da skolen var overvejende lokal, forbavsende lille, til gengæld var mange gamle Askov-elever efter 1900 at finde i det nationale arbejde. De fire sønderjyder, der var med i den danske delegation i Paris i 1919, var alle tidligere Askov-elever. Dette giver vel ikke mere end et fingerpeg om den virkning, højskolen udøvede gennem sine elever og som i følge sagens natur vanskeligt kan beskrives. Det kan dog i denne forbindelse nævnes, at 31 % af rigsdagens medlemmer i 1902 og 25 % af folketingets medlemmer i 1964 havde tilknytning til danske eller udenlandske folkehøjskoler enten som tidligere elever eller som lærere (jf. Thomas Rørdam i Rødding Højskoles årsskrift 1965, s. 49 f.). For tanken om »Borger-Skolen« ikke noget ringe resultat.

Højskolens forstander fra 1928 til 1953 J. Th. Arnfred har skrevet om Askov i de følgende 50 år. Som allerede titlen med dens hentydning til Grundtvigs forelæsninger på Borchs kollegium i 1838 røber, skal denne bog ikke opfattes som videnskabelig historieskrivning, den er da heller ikke som Hans Lunds bog udgivet med støtte fra Videnskabsfonden, men støttet af skolens elevforening. Med forfatterens egne ord skal den blot »fortælle lidt om livet og arbejdet på Askov Højskole i de sidste

årtier, så gamle elever kan nikke genkendende til deres egen elevtid og få lidt at vide om andres». Selv om skildringen går væsentligt ud over denne beskedne målsætning, og en så dyb og ejendommelig personlighed som Arnfred selvsagt ikke kan sætte pen til papiret uden at resultatet bliver læseværdigt, må det dog falde uden for dette tidsskrifts ramme at give en udførligere anmeldelse af denne bog, som forøvrigt har et særligt præg derved, at den til dels bygger på elevudtalelser, der er indsamlet til formålet. Højskolelærer Andreas Nielsen har suppleret skildringen med en udførlig elevstatistik for tiden 1915-65, der med sine stadig stigende tal for byungdom og navnlig for studenter viser, hvorledes højskolen har kunnet tilpasse sig den ændrede befolknings- og uddannelsesstruktur.

LORENZ RERUP

JØRGEN HATTING og KARL OLSEN, red.: Det konservative Folkepartis historie i et halvt århundrede, 1915-1965. København, Nyt Nordisk Forlag, 1966. Ill. Bind I: JØRGEN HATTING: Fra Piper til Christmas Møller 1915-1929. 242 s. Bind II: JENS WINTER: Fra krise til krig 1929-1940. 296 s. Bind III: JØRGEN H. BARFOD: I kamp for friheden 1940-1945. 254 s. Bind IV: CARL KAUFFELDT: Nye tider - nye mål 1945-1965. 252 s. 74,75 kr.

Hvis man skal tro forordet til dette værk, er dets formål at være en hjælp til at forstå, at der i en tid, hvor alle forhold er ændrede, og hvor takten i ændringerne stiger, er »brug for et parti, der hverken vil holde på det gamle, fordi det er gammelt, eller tiljubler det nye, fordi det er nyt, men fordomsfrit prøver værdien såvel af det nye som det gamle under de forhåndenværende forhold...« (I, s. 8). Dette formål er helt forståeligt og rimeligt for en organisation, som ønsker at markere sin halvtredsårige beståen. Et jubilæumsværk må naturligvis være baseret på ønsket om at fremhæve eksistensviljen og -muligheden for den jubilerende. Det skal markere overgangen fra det første til det næste halve århundrede. »Med dybe rødder i sin historie, med blikket fæstnet på nuet, med tanken rettet på fremtiden. Med vilje til at forme sin tilværelse under forandringens lov. Med mod til at bruge sine kræfter« (IV, s. 246). Således ønsker Det konservative Folkeparti at give indtryk af sin situation i dag.

Men værket er ikke blot blevet et firmajubilæumsskrift; det er også på mange punkter blevet en sober og saglig fremstilling af det konservative partis politik i de lovgivende forsamlinger og en værdifuld fremlægning af partiets interne politik i perioden. Der bygges i vidt omfang på det tilgængelige trykte materiale: forhandlingerne i tingene, pressen, politikernes erindringer, partiskrifter, pjecer og tidsskrifter samt de hi-